YRITYSVASTUUOIKEUDEN YHDISTYS

Yritysvastuuoikeuden yhdistys ry:n lausunto: Direktiivi yritysten kestävää toimintaa koskevasta huolellisuusvelvoitteesta (yritysvastuudirektiivi)

6.2.2024

Tiivistelmä

Vuosia valmisteltu Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi yritysten kestävää toimintaa koskevasta huolellisuusvelvoitteesta (“**direktiivi**”, “**yritysvastuudirektiivi**”) on hyväksymisvaiheessa. Eräät EU:n jäsenvaltiot ovat kuitenkin yllättäen omaksuneet varauksellisen kannan direktiiviä kohtaan. Yksi näistä jäsenvaltioista on Suomi, joka on valtioneuvoston U-jatkokirjelmän (UJ 50/2023 vp, 31.1.2024) mukaan aikeissa pidättäytyä äänestämästä direktiivin neuvottelutuloksesta Eurooppa-neuvostossa. Riskinä on, että direktiivi kaatuu kalkkiviivoilla ja EU-tasolla harmonisoitu yritysvastuusääntely jää toteutumatta ainakin tällä edustajakaudella.

Yritysvastuuoikeuden yhdistys on huolissaan hallituksen eduskunnalle ehdottamasta kannasta ja katsoo, että Suomen tulisi Eurooppa-neuvostossa äänestää direktiivin hyväksymisen puolesta. Direktiivistä tulisi hyväksyttäessään EU:n kestävyyssääntelyn keskeinen kulmakivi ja merkittävä tae sille, että yritykset kunnioittavat ihmisoikeuksia ja ympäristöä globalisoituneessa taloudessa. EU-tasoinen direktiivi on myös omiaan varmistamaan tasapuoliset toimintaedellytykset Euroopassa toimiville yrityksille siten, että liiketoiminnan ihmisille ja ympäristölle aiheuttamia ulkoisvaikutuksia voidaan hallita.

Kuten alla esitetään, Yritysvastuuoikeuden yhdistys katsoo, että nyt EU:ssa poliittisen sovun saavuttanut direktiivi on tarpeen eivätkä hallituksen esiin nostamat kriittiset seikat kuten ryhmäkanne ja todisteiden esittämisvelvollisuus muodosta estettä direktiivin hyväksynnälle. Edelleen Yritysvastuuoikeuden yhdistys kiinnittää huomiota siihen, että monet direktiivin yrityksille perustamat velvoitteet ovat kestävyysraportointidirektiivin ((EU) 2022/2464) välityksellä jo käytännössä sovellettavaa oikeutta. Lisäksi yritykset ovat tehneet omaa vastuullisuusvarautumistyötään direktiivin luonnosten ohjaamana, ja torjuva asennoituminen siihen lähettää yrityskenttään ristiriitaisia viestejä. On suomalaisten yritysten oikeusvarmuuden kannalta tärkeää, että lainsäädäntö on tältä osin ennustettavaa ja asettaa yrityksille yhteiset pelisäännöt.

Direktiivin tausta ja tarkoitus

Yritysvastuudirektiivin tarkoitus on edistää ihmisoikeuksien kunnioittamista ja ympäristönsuojelua yritystoiminnassa. Tätä tarkoitusta varten direktiivissä asetetaan suurille yrityksille niin kutsuttu huolellisuusvelvoite, joka edellyttää yrityksen tunnistavan, ehkäisevän, lieventävän ja lopettavan ihmisoikeuksille tai ympäristölle aiheuttavansa haitalliset vaikutukset. Huolellisuusvelvoite ulottuu yritysten omien toimintojen lisäksi niiden toimitus- tai arvoketjujen toimintaan. Lisäksi direktiivissä säädetään eräistä muista yritysten kestävyysvaikutuksiin kohdistuvista velvoitteista ja prosesseista, mukaan lukien vahingonkärsijöiden oikeuksiin pääsyn sujuvoittamisesta.

Direktiivin perustamat velvoitteet pohjautuvat laajasti jo yli kymmenen vuotta sitten laadittuihin soft law -asiakirjoihin, joita ovat ennen muuta YK:n yritystoimintaa ja ihmisoikeuksia koskevat ohjaavat periaatteet (2011) ja OECD:n toimintaohjeet monikansallisille yritykselle (2011/2023). Lukuisat yritykset Suomessa ja kansainvälisesti ovat jo vapaaehtoisesti sitoutuneet noudattamaan näitä ohjeistuksia.

Käytännössä direktiivi luo yritysten kestävyysvelvoitteille EU-tasoiset raamit. Sääntelyn harmonisointi EU-tasolla on tärkeää, sillä tällä hetkellä eri jäsenvaltioissa (mm. Alankomaat, Ranska, Saksa) ja muissa maissa (mm. Norja, Yhdistynyt kuningaskunta, Australia) on omaksuttu erilaisia huolellisuusvelvoitesääntelymalleja. Sääntelyn pirstaleisuus vaikeuttaa globaalisti toimivien yritysten toimintaympäristöjä. EU-tasolla harmonisoitu yritysvastuusääntely on toivottua, mikä toimi viime hallituskauden perusteluna pidättäytyä Suomen kansallisen yritysvastuulain jatkovalmistelusta.

Suomen kanta

Suomi on suhtautunut positiivisesti yritysvastuudirektiivin ja yleisemmin yritysten kestävyysvaikutusten sääntelyyn. U-jatkokirjelmässä todetaan erityisesti, että "*trilogeissa sovittu direktiivin teksti muodostaa yhdessä 31.12.2023 kansallisesti voimaan tulleen kestävyysraportointisääntelyn kanssa loogisen vastuullista liiketoimintaa koskevan sääntelykokonaisuuden*". Myös muut kotimaiset eturyhmät, kuten Elinkeinoelämän keskusjärjestö sekä keskeiset kansalaisjärjestöt suhtautuvat myönteisesti direktiiviin.[1] Viimeaikainen kritiikki onkin kohdistunut lähinnä joihinkin direktiiviin sisällytettyihin nyansseihin, kuten ryhmäkanteeseen ja todisteiden esittämiseen liittyviin kysymyksiin vahingonkorvausprosesseissa.

Vaikka Suomi suhtautuu pääsääntöisesti myönteisesti EU-tason kestävyyssääntelyyn, eräät direktiivin perustamat velvoitteet on valmistelun aikana nähty Suomen oikeusjärjestelmän kannalta ongelmallisiksi. Komission direktiiviesityksen käsittelyn aikaan Suomi suhtautui varauksellisesti direktiiviesityksen tuolloin sisältämiin yhtiöoikeudellisiin säännöksiin (ks. U 35/2022 vp). Nämä säännökset on poistettu äänestyksen kohteena olevasta direktiivin neuvottelutuloksesta.

Suomen nyt esitetty kanta pidättäytyä äänestämästä perustuu keskeisesti kahteen neuvotteluissa direktiiviin nostettuun uuteen kohtaan: *ryhmäkanteeseen* ja *todisteiden esittämisvelvollisuuteen*.

[1] EK on todennut, että "EU-alueelle on tärkeää saada yhtenäinen vastuullisuussääntely, joka kattaa kaikki jäsenmaat. Yksilölliset maakohtaiset vastuullisuuslainsäädännöt tuottavat tehotonta sääntelyä ja hankaloittavat sisämarkkinoiden toimintaa. Se myös vaikeuttaa vastuullisuustavoitteiden toteutumista sekä aiheuttaa yrityksille kohtuutonta lisätaakkaa." Ks. Elinkeinoelämän keskusliitto: *Vastuullisuuden EU-sääntely etenee – mihin pk-yritysten on varauduttava?* (lokakuu 2022), s. 10.

Yritysvastuuoikeuden yhdistys katsoo, ettei kumpikaan tekijä edellytä direktiivin kaatamista. Suomen reaktio on päinvastoin suhteeton, kun otetaan huomioon kriittisten kannanottojen teknisyys ja niiden suppea ala.

Direktiivi on hyväksyttävissä

Yritysvastuuoikeuden yhdistys ei pidä ylipääsemättömän ongelmallisina direktiivin säännöksiä ryhmäkanteesta tai uusista todisteiden esittämisvelvollisuuksista. Kyse on tarkkarajaisesta siviili- ja siviiliprosessioikeudellisesta erityissääntelystä, joka ei ole vierasta Suomen siviilioikeuden ja EU-lainsäädännön välisessä suhteessa.

Esimerkiksi kilpailuoikeuden yksityisoikeudellisen täytäntöönpanon harmonisoinnin (2014/104/EU) ja vahingonkärsineen aseman parantaminen johti Suomessa erityislainsäädäntöön eli lakiin kilpailuoikeudellisista vahingonkorvauksista (1077/2016). Erityislakiin sisältyvät säännökset muun muassa vahingonkärsijän vahinko-olettamasta, rikkomuspäätöksen vaikutuksesta vahingonkorvaustuomioon sekä todistustaakasta ylihinnan siirtämisessä. Nämä jo lähes kymmenen vuotta sitten EU-tasoisen direktiivin perusteella kansalliseen lainsäädäntöön implementoidut periaatteet poikkeavat radikaalisti perinteisestä kansallisesta vahingonkorvaus- ja siviiliprosessioikeudesta, mutta ne eivät ole haastaneet kansallisen oikeusjärjestelmän koherenssia. Sama koskee yritysvastuudirektiivistä tunnistettuja ongelmallisia piirteitä.

Ryhmäkanne

Ryhmäkanteen osalta kyse on direktiivin hahmottelemasta uudentyyppisestä oikeussuojamekanismista, jonka mukaan jäsenvaltioiden olisi säädettävä kohtuullisista edellytyksistä, joilla jokainen henkilö, joka väittää joutuneensa direktiivin nojalla loukatuksi, voi valtuuttaa valtiosta riippumattoman järjestön (esim. ammattiyhdistysliike) nostamaan kanteen omissa nimissään uhrin oikeuksien toteuttamiseksi. Direktiivin sisältö poikkeaa tältä osin Suomen nykyisestä järjestelmästä, missä edustaja- tai ryhmäkanteita voidaan nostaa vain kuluttaja-asioissa.

Ajatus joukkokanteen hyödyntämisestä ei ole Suomessa kuitenkaan vieras. Esimerkiksi Asianajajaliitto on Vastaamon tietomurtotapauksen tiimoilta esittänyt, että joukkokanteiden avulla vahingonkärsijät voivat tehokkaammin ja oikeudenmukaisemmin puolustaa oikeuksiaan yhteisesti oikeudessa.[2] Nykyinen lainsäädäntö ei tarjoa riittäviä keinoja massiivisten oikeusjuttujen uhrien oikeusturvan varmistamiseen, ja joukkokanne mahdollistaisi oikeudenmukaisemman ja taloudellisemman prosessin uhreille ja oikeusjärjestelmälle.

Direktiivissä omaksuttu ryhmäkanne on omiaan mahdollistamaan uhrin oikeuksien toteutumisen ja vahingon korvaamisen. Kun järjestöt voidaan valtuuttaa nostamaan kanne omissa nimissään uhrin oikeuksien toteuttamiseksi, on haittavaikutuksia kärsineellä taholla tosiasiassa paremmat mahdollisuudet saada asiansa ratkaistuksi. Tämä edesauttaa yhtä direktiivin tarkoituksista eli vahingonkärsijöiden pääsyä oikeuksiin.

[2] Ks. Asianajoliitto: *Suomeen tarvitaan joukkokanne* (26.1.2024), https://asianajajaliitto.fi/2024/01/suomeen-tarvitaan-joukkokanne/.

Ryhmäkanne on omiaan parantamaan erityisesti prosessuaalisesti heikossa asemassa olevia vahingonkärsijöitä ns. massatilanteissa, kuten kuluttajien tapauksessa yksittäisiä kuluttajia suuria yrityksiä vastaan asioissa, joissa yrityksen toiminta on vaikuttanut useisiin kuluttajiin ja intressit ovat verrattaen pieniä, mutta kuitenkin kuluttajille merkittäviä. Ryhmäkanne on perusteltu myös direktiivin soveltamisalaan tyypillisesti kuuluvissa tilanteissa, joissa yrityksen toiminta tai toimimatta jättäminen on voinut aiheuttaa vahinkoa useille eri henkilöille tai luonnolle, vahinkoa kärsineet tahot ovat tyypillisesti heikommassa asemassa suhteessa yritykseen eikä heillä ole välttämättä osaamista tai resursseja ajaa kannetta itse. Toisaalta voi olla myös yritysten ja oikeusjärjestelmän etu, että asioita ajetaan ryhmäkanteena lukuisten yksittäisten kanteiden sijaan. Ryhmäkanne on näin ollen perusteltu osa direktiiviä eikä sen sisällyttäminen osaksi kansallista lainsäädäntöä ole mahdotonta.

Todisteiden esittämisvelvollisuus

Direktiivin toinen ongelmakohta koskee U-jatkokirjelmän mukaan uudentyyppistä todisteiden esittämisvelvollisuutta. Direktiivissä annetaan tuomioistuimelle mahdollisuus kantajan esityksestä määrätä, että yksityisoikeudellisen vahingonkorvausvaatimuksen kohteena olevan yrityksen on julkistettava kohtuullisesti saatavilla olevat ja vahingonkorvausvaatimuksen uskottavuutta tukevat lisätodisteet. Direktiivissä hahmoteltu todisteiden esittämisvelvollisuus poikkeaa kansallisesta siviiliprosessuaalisesta järjestelmästä etenkin siten, että Suomessa vaatimusta todisteen esittämisestä ei voida käyttää yleisesti todisteiden etsimiseen tai sen selvittämiseen, onko vastapuolen tai kolmannen hallussa asian kannalta merkityksellisiä todisteita.

Muutos on periaatteellisesti merkittävä, mutta se on myös tärkeä direktiivin ja yleisemmin yritysten kestävyyssääntelyn keskeisen tavoitteen eli vahingonkärsijän tehostetun oikeussuojan kannalta. Todisteiden esittämisvelvollisuus on keskeinen väline riidan osapuolten suhteellisen aseman tasapainottamiseen. Koska yrityksen keskeiset toiminnot (mm. tuotantoprosessi, toimittajien ja sopimuskumppanien valinta, ihmisoikeus- ja ympäristöongelmien hallinta) ovat leimallisesti yrityksen sisäisiä prosesseja, yrityksen aiheuttamasta haittavaikutuksesta väitetysti kärsivän on usein haastavaa osoittaa vastaajan toiminnan moitittavuus.

Direktiivin esittämä muutos ei ole ainutlaatuinen, vaan sitä voidaan verrata myös muihin viimeaikaisiin EU-tason säädöksiin kuten tuotevastuusta ja tekoälyyn liittyvästä vastuusta säädettäviin direktiiveihin. Näissä direktiiveissä edellytettiin myös Suomen siviiliprosessuaaliselle järjestelmälle vieraan ns. *pre-trial discovery* -prosessin luomista. Asiaa arvioineessa valtioneuvoston U-kirjelmässä (U 82/2022 vp) ja siitä lakivaliokunnassa annetussa lausunnossa (LaVL 30/2022 vp) katsottiin, että menettely "*vaikuttaa kuitenkin tarpeelliselta direktiivin tavoitteiden saavuttamiseksi*" ja siten hyväksyttävissä olevalta, "*jos jatkovalmistelussa pystytään varmistumaan menettelyn riittävästä tarkkarajaisuudesta*". Näiden direktiivien ehdoton yhdenmukaisuus kansallisen siviiliprosessilainsäädännön kanssa ei ollut valtioneuvoston tai lakivaliokunnan näkökulmasta välttämätöntä, kun kyse on EU:n kannalta keskeisen säädöksen tavoitteiden saavuttamisesta.

Sama logiikka sopii myös yritysvastuudirektiiviin. Direktiivi pyrkii helpottamaan vahingonkorvausvaatimusta ajavien kantajien asemaa ja siten vahvistamaan yritysten alttiutta täyttää direktiivin laajemmat tavoitteet eli ihmisoikeuksien toteutuminen ja ympäristönsuojelu. Yksi tekijä tämän laajemman tavoitteen saavuttamisessa on todisteiden esittämissääntöjen muokkaaminen siten, että kantajilla voi ainakin tietyissä tilanteissa olla tosiasialliset mahdollisuudet saada tietoa yrityksen sisäisistä prosesseista siltä osin, kun ne vaikuttavat vahinkotapahtumaan. Direktiivissä luotu todisteiden esittämisvelvollisuus on kuitenkin monin tavoin rajattu, ja tuomioistuimelle annetaan laaja harkintavalta

sen suhteen, että pyydettyjen todisteiden julkistaminen on rajoitettava siihen, mikä on tarpeen ja oikeasuhteista mahdollisen vahingonkorvausvaatimuksen tai vahingonkorvausvaatimuksen tueksi. Kyse on selvästi tarkkarajaisesta menettelystä, joka tukee direktiivin tavoitteiden saavuttamista.

Johtopäätökset

Yritysvastuuoikeuden yhdistys tunnistaa, että yritysvastuudirektiivin lopullinen muoto sisältää elementtejä, jotka ovat Suomen oikeusjärjestelmälle uusia ja jossain määrin testaamattomia. Yhdistys kuitenkin muistuttaa, että Suomen oikeusjärjestelmälle ei ole vierasta mukautua EU-tasoisesta lainsäädännöstä johtuviin erityissäännöksiin. Kansallinen oikeusjärjestelmämme on kykeneväinen integroimaan tämänkaltaisia EU-tasoisia vaatimuksia ilman, että se vaarantaisi järjestelmän koherenssia. Tässä valossa hallituksen epäröivä suhtautuminen tiettyihin direktiiviehdotuksen kohtiin, ja sitä myöten direktiiviin kokonaisuudessaan, vaikuttaa suhteettomalta. Nämä seikat eivät muodosta riittävää perustetta hylätä koko direktiiviä.

Yritysvastuuoikeuden yhdistys näkee direktiivin voimallisena ja välttämättömänä instrumenttina nykyisten pirstaleisten sääntelykäytäntöjen yhdenmukaistamiseksi ja yritysten oikeusvarmuuden takaamiseksi. Direktiivi tarjoaa merkittävää parannusta yksilöiden ja ympäristön oikeussuojaan, ja sen hyväksyminen varmistaisi yhtenäiset pelisäännöt koko EU:ssa. Sen sijaan että kiinnitettäisiin huomiota mahdollisiin kansallisiin – mutta kuitenkin ratkaistavissa oleviin – haasteisiin, yhdistys kannustaa äänestämään direktiivin puolesta ja siten keskittymään sääntelyn tuomiin laaja-alaisiin ja pitkäaikaisiin hyötyihin Suomelle, EU:lle ja maailmalle.

Helsingissä 6.2.2024
Yritysvastuuoikeuden yhdistys ry

Lisätietoja:
Juho Saloranta, yhdistyksen puheenjohtaja
juho.saloranta@yritysvastuuoikeus.fi

Yritysvastuuoikeuden yhdistys ry

Kotipaikka: Helsinki
Perustettu: 2020
Toiminta: Yhdistyksen tarkoituksena on edistää yritysvastuun ymmärtämistä oikeudellisena ilmiönä sekä siihen liittyvän lainsäädännön, sääntelyn ja tutkimuksen kehitystä Suomessa ja kansainvälisesti; myötävaikuttaa yritysvastuuoikeuteen liittyvän tiedon ja tietämyksen leviämiseen; sekä välittää jäsenilleen ja yhteistyötahoilleen tietoa yritysvastuuta koskevasta lainsäädännöstä, siihen liittyvistä lakialoitteista, sen soveltamiskäytännöstä ja hyödyntämisestä.

www.yritysvastuuoikeus.fi